

Batı Marksizmi: Georg Lukács ve Antonio Gramsci

GİRİŞ

Bu ünite, Marksizmin en önemli düşünce okullarından biri olarak kabul edilen Batı Marksizminin ilk ve en önemli temsilcileri arasında yer alan ve Hegelci Marksistler olarak da isimlendirilen Georg Lukács ve Antonio Gramsci'nin kuramları incelenmektedir. Bu düşünürlerin Marksist teoriye yaptığı katkılar kendilerinden sonraki Batı Marksist geleneği de derinden etkilemiştir. Batı Marksizmi üzerine yaptığı etkilerin yanı sıra, bu düşünürlerin çalışmaları modern toplumun sosyolojik çözümlemesinde de oldukça etkili olmuştur. Her iki düşünürün teorik yaklaşımları analiz edilemeden önce Marx'tan sonra gelişen Marksizmin genel özellikleri ve temel türleri hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra ise, Batı Marksizmi içinde yer alan Lukács ve Gramsci'nin Marksist kuramlarının temel özellikleri sırasıyla incelenmektedir. Son olarak, her iki düşünürün sosyoloji eleştirisi ortaya konmaktadır.

MARX'TAN SONRA MARKSİZM

Marksizm ve Marksist kavramlarını tanımlayabilmek.

Marksizm, Marx'ın orijinal çalışmalarını yeniden gözden geçirerek geliştiren, bu çalışmaların bir kısmını eleştirel olarak tekrar yorumlayarak kavramsal ve metodolojik düzeyde katkılar yapan kuramsal çalışmalar ile çeşitli siyasal pratikler ve politikalar bütününe verilen bir addır. **Marksist** terimi ise bu çalışmalar ve bu çalışmalarını yapan kişiler için kullanılmaktadır. Marksist terimi aynı zamanda siyasal bir içeriğe sahip olduğu için aktivist (eylemci) anlamına da gelmektedir.

Marx'ın yaşadığı dönemde Marksizm henüz iyi bilinmese de ona yönelik ilgi giderek artmış ve süreç içerisinde Marksizm hem akademi içinde hem de dışında daha etkili olmaya başlamıştır. Özellikle, yirminci yüzyılın son dönemine kadar dünya nüfusunun önemli bir bölümü Marksist olduğunu iddia eden rejimler altında yaşamıştır (Bottomore, 1993, s.415; Marshall, 1999, s.473). Marksizm özellikle 1960'lı yıllardan sonra Batı Avrupa ve Amerika'daki akademik kurumlar üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Akademi içinde sosyoloji ve diğer sosyal bilimler alanında etkili olmaya başlayan Marksizmin o yıllarda hakim olan yapısal işlevselci yaklaşıma karşı bir tepki olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Marksizm 1960'lı yıllarda sosyolojide ve genel olarak sosyal teoride toplumsal değişmeyi evrimci bir model etrafında ele alan, toplumu çatışmasız ve konsensüs (yani görüş birliği ve

Marksizm, Marx'ın orijinal çalışmalarını eleştirel olarak tekrar yorumlayan ve bu çalışmalara kavramsal ve metodolojik düzeyde katkı yapan kuramsal çalışmalar ile çeşitli siyasal pratikler ve politikalar bütününe genel olarak verilen bir isimdir.

Marksist terimi, Marksist nitelikte çalışmalar yapan kişiler için kullanılmaktadır. Marksist terimi aynı zamanda siyasal bir içeriğe sahip olduğu için aktivist (eylemci) anlamına da gelmektedir.

Marksizm 1960'lı yıllardan sonra Batı Avrupa ve Amerika'daki akademik kurumlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Akademi içinde etkili olmaya başlayan Marksist sosyolojinin o yıllarda hakim olan yapısal işlevselci yaklaşıma karşı bir tepki olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Marksizmin akademi içinde yer alması kendi içinde çelişkili olan iki farklı tartışmaya neden olmuştur. Birinci yaklaşıma göre, Marksizm akademide soyut bilginin peşinden koştuğu sürece politik olarak sınıf mücadelesinden ayrılacaktır. Diğer yaklaşıma göre ise, Marksist sosyoloji akademik kurumlar aracılığıyla burjuva ideolojisine karşı önemli bir siyasal role sahiptir.

uzlaş) temelinde analiz eden yaklaşımlara karşı eleştirel bir duruş sergilemiştir. Marksizmin bu yıllarda akademik tartışmalara katkısı sadece toplumsal değişimin çatışmacı ve devrimci bir model etrafında ele alınması değildir. Marksizm bu dönemdeki metodolojik tartışmalara da yeni bir boyut kazandırmıştır. Örneğin, Marksizm, sosyal bilimlerin tarafsızlığının bir varsayım olduğunu ve aslında bilimin toplum içinde egemen sınıfların çıkarına hizmet ettiğini savunarak metodolojik tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır.

Öte yandan Marksizmin akademi içinde yer alması ve üniversitelerde Marksist bir sosyolojinin gelişmesi, Marksist teori ile kitle pratiği arasındaki ilişkinin kopmasına, Marksizmin politik mücadeleden uzaklaştırılmasına ve nihayetinde sosyalist politik amaçların engellenmesine yol açtığı gerekçesi ile eleştirilere uğramıştır. Buna karşın başka bir görüş ise, Marksist akademisyenlerin burjuva ideolojisine karşı akademik kurumlar içinde mücadele vererek gelecek öğrenci kuşakları etkileme yönünde politik bir role sahip olduklarını savunmuştur. Marksist sosyoloji 1970'li ve 1980'li yıllarda sosyoloji ve tarih çalışmalarının yanı sıra diğer sosyal bilim alanlarında da geniş bir etkiye sahip olmuştur. Bununla birlikte Marksist düşünce ve kavramların sosyal bilim alanındaki yaygın kullanımı mutlak anlamda sosyalizme yönelik bir politik bağlılığı yansıtmaktan giderek uzaklaşmıştır (Jary ve Jary, 1991, s.379).

Giddens'a göre (2000, s.598) Marksizm sosyolojide yer alan ve 'Marksist-olmayan' diğer bütün kuramsal yaklaşımlardan farklıdır. Daha açık olarak, Giddens Marksizmi sosyoloji içinde yer alan çeşitli ve farklı yaklaşım türlerinden biri olarak görmez. Ona göre Marksizm "sosyolojinin yakınında bulunan, birbirleriyle örtüşen ve diğerinden çok fazla etkilenmiş yazılar örneği" olarak görülmelidir. Giddens'a göre Marksist yazarların çoğu Marksizmi "bir sosyolojik çözümleme ve politik reform 'paketi' nin parçası olarak görürler" (Giddens, 2000, s.598). Onlara göre Marksizm radikal anlamda değişim sağlayacak politik bir programı içermektedir. Bundan dolayı Marksistler toplum analizinde sınıf ayrımları, çatışma, güç ve ideoloji gibi konuları Marksist olmayanlardan daha fazla kullanmaktadırlar. Giddens'a göre, "Marksist olmayan sosyoloji ve Marksizm her zaman karşılıklı etki ve zıtlık ilişkisi içinde varolmaktadırlar" (Giddens, 2000, s.598).

Yirminci yüzyılda gelişen Marksizm kendi içinde çok çeşitli türlere ayrılmıştır. Literatürde Marksizmin değişik türlerine yönelik çok çeşitli sınıflamalar mevcuttur. Bununla birlikte literatürde Marksizmin tarihsel gelişimi **(I) Geleneksel Marksizm** ile **(II) Batı Marksizmi** olmak üzere genellikle iki temel döneme ayrılarak incelenmektedir. Marx ve Engels'in yanı sıra Lenin, Luxemburg, Troçki ve Buharin gibi Marksistler, Marksizmin klasik geleneği altına ele alınırken Lukács, Gramsci, Korsch ve Frankfurt Okulu'nun önde gelen isimleri; Benjamin, Horkheimer, Marcuse, Adorno gibi Marksistler ise büyük ölçüde Sovyet Marksizmine eleştirel olarak gelişen Batı Marksizmi altında ele alınmaktadırlar.

SOVYET MARKSİZMİ

1930'lu yıllardan sonra Stalin'in bakım olduğu dönemi kapsamaktadır. Marksist dünya görüşü "...Stalin yönetimi altında, bürokratik devlet sosyalizminin inşası süreci içinde dogmaya dönüştü. Marksizm tüm Sovyet yurttaşları için zorunlu bir düşünüş biçimi resmi devlet ve parti doktrini haline geldi. Aşağı yukarı 1920'lerin sonunda başlayan bu dönemde Marksist dünya görüşü yalnızca yurttaşları değil, bilim ve sanatı da bağlayan bir deli gömleği biçimini almıştır" (Bottomore, 1993, s.413). Sovyet Marksizmi döneminde Marksizmin katı bilimsel ve materyalist bir biçimi geliştirilmiştir. Sovyet Marksizmi döneminde "Marx'ın eleştirel bir kurama yönelik katkıları" geliştirilmemiş, ayrıca dinin yerini "materyalist ideoloji" almalıdır görüşüne benzer görüşlerin Marksist dünya görüşüne dâhil edilmesi yoluyla Marksizm geriletilmiştir (Bottomore, 1993, s.413). Stalin'in ölümünden sonra ise Sovyet Marksizmi içinde önemli değişimler gerçekleşmiştir.

Perry Anderson Marksizmi nasıl dönemleştirmektedir? Araştırınız.

SIRA SİZDE

Batı Marksizminin genel özelliklerini sınıflayabilmek.

Batı Marksizmi 1920'lerde Orta ve Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve Sovyet Marksizmine meydan okuyan felsefi ve politik bir Marksizmdir (Bottomore, 1993, s.66). Her şeyi kapsamaya yönelik bir yaklaşıma sahip olan Sovyet Marksizminden farklı olarak Batı Marksizmi öznel faktörlerin yanı sıra eleştiriye açıklığın önemini vurgular ve bu nedenle "eleştirel" Marksizm olarak da adlandırılır. Bu eleştirel Marksist yaklaşımda eleştirelliğin Marksizmin kendisine de uygulanması ve yine Marksizmin Marksist olmayan düşünce akımlarının etkisine açılması söz konusudur. Kendine de eleştirel olan ve bu bakımdan dogmatik olmayan Batı Marksizmi veya eleştirel Marksizm "Batı düşüncesini birçok alanda derinden etkilemiştir" (Bottomore, 1993, s.413).

Batı Marksizmi Marksizm içinde yeni felsefi tartışmaların başlatılması açısından oldukça önemlidir. Bu tartışmalar, genel olarak Marksizmin hümanist ve/veya bilimsel doğasını, Marksizmin Hegelci temelini yeniden sorgulanmasını, Sovyet Marksizminin kaba materyalist yönüne karşı bir tepkiyi, Marksizm içinde kültür, edebiyat ve psikolojik analizleri içermektedir. Ayrıca Batı Marksizminde Marksist olmayan düşüncelere de pencere açılmış ve bunlar Marksizmle birleştirilmeye çalışılmıştır.

Özetle Batı Marksistleri, Marksizmi gelişme yasalarını formüle eden Materyalist bir teori olarak tasarlayan geleneksel Marksistlerin aksine, ayrıca Marx'ın yazılarında yer alan emperyalizm gibi 'nesnel' yapılardan çok meta fetişizmi, yabancılaşma ve ideoloji gibi 'öznel' yapıları analiz etmeye çalışmışlardır (Bottomore, 1993, s. 67). Bu açıdan Batı Marksizmi literatürde alt yapıların analizi üzerinde yoğunlaşan geleneksel Marksizmin aksine genel olarak üst yapıların analizi üzerinde yoğunlaşan bir Marksist düşünce okulu olarak değerlendirilir.

Batı Marksistleri Marksizme bilimsel bir statü atfedilmesinden rahatsızdılar. Özellikle Sovyet Marksizminin Marksizmi, pozitivistin sosyal teoriyi öznellik ve sınıf bilinci kategorilerinden bağımsız bir doğa bilimine indirgemesine benzer şekilde, evrensel bir tarih ve doğa bilimine indirgenmesi, Batı Marksistlerini rahatsız etmiştir. Nitekim, Batı Marksistleri için "Marksizm genel bir bilim değil, bir toplum teorisiydi" (Bottomore, 1993, s.67). Sonuç olarak Batı Marksistleri, Marksizmi eleştirel bir toplum teorisi olarak geliştirerek onu pozitivistinden ve katı Materyalizmden kurtarmaya çalışmışlardır (Bottomore, 1993; s.67).

Marx 1883 yılında öldüğü zaman, Marksizm kendine özgü bir bilgi, toplum teorisi ve bilimsel bir metodoloji kaynağı olarak sosyal bilimlerde fazla bir etkiye sahip değildi. Bu yıllarda yapılan Marksizm tartışmaları genel olarak işçi sınıfı hareketiyle sınırlı kalmıştır. 1890'lı yıllara kadar iktisat, tarih ve sosyoloji gibi alanlarda Marksizm üzerine kapsamlı tartışmalar da başlamamıştır (Swingewood, 1998, s.233). Marx'tan sonra sosyal bilimlerde oldukça sınırlı bir etkiye sahip olan Marksizmin ilk entelektüel gelişimi akademik kurumların dışında gerçekleşmiştir (Jary ve Jary, 1991, s.378). Marksizme olan ilginin artması, sosyalist hareketlerin önem kazanması ile başlamıştır. Sosyalist hareket genel olarak sınıf mücadelesi, sınıf bilinci, sınıf dayanışması gibi ilkelerle hareket etmektedir. Sonuç olarak, politik örgütler içinde yer alan entelektüellerin Marx'tan sonra Marksizmin ge-

Daha çok alt yapıların analizi üzerinde yoğunlaşan geleneksel Marksizmin aksine Batı Marksizmi genel olarak üst yapılar üzerinde yoğunlaşan bir Marksist düşünce okulu olarak bilinmektedir.

Batı Marksizminin en önemli örnekleri arasında Antonio Gramsci, Karl Korsch, Georg Lukács, Herbert Marcuse ve Frankfurt Eleştirel Okulu yer almaktadır.

Önceleri sosyal bilimler üzerinde oldukça sınırlı bir etkiye sahip olan Marksizm Marx'ın ölümünden sonra ilk entelektüel gelişimi akademik kurumların dışında gerçekleşmiştir. Marksizme olan ilginin artması sosyalist hareketlerin önem kazanması ile başlamıştır. Sosyalist hareket genel olarak sınıf mücadelesi, sınıf bilinci, sınıf dayanışması gibi ilkelere hareket etmektedir.

lişimi üzerine olan etkileri önemlidir. Akademi dışında politik örgütlenmeler içinde yer alan sosyalist entelektüeller Marksizmi, toplumsal gelişmenin özgül yasalarını, sınıf çatışmasının kaçınılmazlığını, sınıfların kutuplaşmasını, giderek artan ekonomik krizleri ve kapitalizmin nihai çöküşünü ortaya koyan bir toplum bilimi olarak kabul etmişlerdir (Swingewood, 1998, s.233).

Marx'tan sonra 1890'lı yıllarda Marksist teoriyi savunan politik örgütlenmelerden biri Alman Sosyal Demokrat Partisi'dir. Partinin lideri olan Karl Kautsky (1850-1932) Marksist teorinin Ortodoks kanadını temsil etmekteydi. Bu dönemde Karl Kautsky ve Rus olan Georgi Plehanov (1856-1918) Marksizmin teorik saflığının korunmasının gerekliliğini düşünmekteydiler. Ayrıca onlara göre, entelektüellerin temel görevi de Marksist düşüncüyü burjuva teorisine karşı savunmaktır. Bu düşünürlerin Marksizmin bütünsel bir dünya görüşü haline gelmesinde, diğer Marksistlere göre, katkıları oldukça önemlidir. Onlara göre, Marksizm tüm toplumsal ve tarihsel olgulara uygulanabilecek kurallara ve materyalist ilkelere sahiptir. Marx'ın toplumun gelişme yasalarına ve kapitalist üretim sisteminin sömürücü doğasına ilişkin görüşlerini dogmatik bir şekilde savunmuşlardır (Swingewood, 1998, s.233-234). Marksizmin ekonomik determinist yorumunu yapan Marksistler için kapitalist toplum kaçınılmaz olarak yıkılacaktır. Bu yıllarda Kautsky gibi Marksistler kapitalizmin kaçınılmaz olarak çökeceğini tartışmaktaydılar (Ritzer, 1996, s.279).

Bu yıllarda Marksizme Marksizm dışından ve Marksizm içinden eleştiriler gelmeye başlamıştır. 1894 yılında Birinci Sosyoloji Kongresi'nde Marksistler ve burjuva toplum bilimcileri arasında tartışmalar başlamış ve Marksist teorinin toplumsal değişimi zorunlu gören öngörüsü ve insanın kendi dışındaki koşulların ürünü olduğu yaklaşımı eleştirilmiştir. Marksist hareketin içinde yer alan düşünürlerden İtalyan Marksist Antonio Labriola ve Fransız devrimci sendikalizm teorisini Georges Sorel'in eleştirileri ise, daha sonraki Marksist düşünürleri etkilemiştir. Özellikle de Sorel'in yazıları Batı Marksistlerden Gramsci'nin Marksizmini etkilemiştir (Swingewood, 1998, s.235-239).

Antonio Labriola ve Georges Sorel'in eleştirilerini araştırınız.

Klasik Marksistler, Doğu ve Orta Avrupa'da politika ve düşüncüyü birbirinden ayırmamışlardır. Oysa Batı Marksizminin ayrırcı özelliklerinden biri, Marksizmin siyasi pratikten yapısal olarak kopuk olmasıdır. Batı Marksizminde 1918'den 1968'e kadar geçen süre içinde teori ile pratik arasındaki organik birlik gittikçe kopmaktadır. Bu kopuş tarihi baskılar sonucunda yavaş yavaş oluşmuş ve teori ile pratik arasındaki ilişki 1930'lu yıllarda kopmuştur. Batı Marksizminin ilk önemli düşünürleri olan *George Lukács*, *Antonio Gramsci* ve *Karl Korsch* kendi dönemlerinin devrimci kitle hareketine katılmış ve örgütlenme çalışmalarında bulunmuşlardır. Ancak iki savaş arasında yükselen baskıcı rejimler Marksist teorinin pratikle kurduğu ilişkinin dağılmasında etkili olmuştur. *Lukács* 1929 yılında örgütlü mücadeleden uzaklaşmış ancak edebiyat ve felsefe üzerine yaptığı çalışmalara devam etmiştir. Nazilerin iktidara gelmesinden sonra 1930 yılında ülkesini terk ederek Sovyetler Birliği'ne yerleşmiştir. *Gramsci* ise uzunca bir zamanını hapis olarak geçirdiği İtalya'da şartlı salıverilmesinden kısa bir süre sonra yaşamını yitirmiştir. Bu düşünürlerin teorik yaklaşımlarının anlaşılmasında, içinde buldukları siyasal koşullar önemlidir (Anderson, 2004, s.59-63).

GEORG LUKÁCS (1885–1971)

Lukács'ın Marksizm anlayışının genel özelliklerini sıralayabilmek.

Macaristan'da Budapeşte'de doğan Lukács, Budapeşte Üniversitesi'nde eğitimini tamamlamıştır. Berlin ve Heidelberg üniversitelerinde derslere katıldığı sırada Simmel ve Weber ile yakınlık kurmuştur. Felsefeci, edebiyat eleştirmeni ve Macar Komünist hareketinin önderlerindedir. Çok sayıda kitaba imzasını atan Lukács *Tarih ve Sınıf Bilinci* (1923) adlı çalışmasında bir yabancılaşma ve şeyleşme kuramı geliştirmiş ve geliştirdiği sınıf bilinci kuramıyla başta Frankfurt Okulu olmak üzere kendisinden sonra gelen Batı Marksistlerini derinden etkilemiştir.

Resim 8.1
Georg Lukács

1917 yılından sonraki Batı Marksizminin ilk ve en önemli düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Lukács, Simmel'in nesneleştirme Weber'in de rasyonelleşme (akılcılaştırma) süreci olarak yorumladıkları modernlik anlayışlarını almış ve bunu Marksist kapitalist üretim biçiminin eleştirisi ile birleştirmiştir (Callinicos, 2002, s.308). Bu düşünürlerin de etkisiyle, o yıllarda yazdığı yazılar anti-pozitivist bir yaklaşıma sahiptir. Lukács estetik, edebiyat, felsefe, politika ve sosyoloji üzerine de çalışmalar yapmıştır. Marksizme yönelmesi ise Birinci Dünya Savaşı sırasında olmuştur (Swingewood, 1998, s.239).

Lukács Simmel'in nesneleştirme Weber'in rasyonelleşme süreci olarak yorumladıkları modernlik anlayışlarını almış ve bunu Marksist kapitalist üretim biçiminin eleştirisi ile birleştirmiştir.

Lukács, Marksizmi Hegelci anlamda yeniden değerlendiren ve geliştiren bir düşünürdür. Hegel'e göre, "gerçeklik yalnızca töz olarak değil, aynı zamanda özne olarak anlaşılmalı ve ifade edilmelidir" (Callinicos, 2002, s.310). Lukács için de "gerçeklik ancak bir bütüncülük olarak anlaşılıp yayılabilir ve ancak kendisi bütüncülük olan bir özne bu yayılmayı gerçekleştirebilir" (Callinicos, 2002, s.310). Ancak Hegel tarihin doğasını maddi ve toplumsal bir süreç olarak algılayamamıştır. Hegel'de, bu sürecin geçmişi üzerine düşünerek, bu sürecin bilincine ulaşılmasını özdeş özne-nesne olarak mutlak tin temelinde kavramsallaştırmıştır (Callinicos, 2002, s.310). 1923 yılında yayınlanan **Tarih ve Sınıf Bilinci** Lukács'ın en önemli yapıtları arasında yer alır. Bu çalışması, Hegel'in Marx'ın yorumu açısından önemini de ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, bu kitap Marx'ın *ideoloji, yabancılaşma teorisi, sınıf bilinci ve devrim* arasındaki ilişkinin sorgulandığı konuları içermektedir (Jary ve Jary, 1991, s. 362-363).

TARİH VE SINIF BİLİNCİ

Lukács'ın **Tarih ve Sınıf Bilinci** kitabı, Marksizmde hakim olan evrimci pozitivizmi eleştiren bir içeriğe sahiptir. Lukács bu kitapta daha çok Engels'in Marksizm anlayışını eleştirmektedir. Ona göre, Engels *bilinci* dışsal koşulların ve güçlerin bir ürünü ve nesnel koşulların bir yansıması olarak ele almaktadır. Bu ele alış da Marksizmi diyalektik bir toplum teorisi olmaktan daha çok mekanik bir teori haline getirmiştir. Lukács Tarih ve Sınıf Bilinci kitabında Marx'ın toplum teorisini Hegelci anlamda tekrar yorumlamakta ve değerlendirmektedir (Swingewood, 1998, s.239).

Lukács'a göre olgular tek başına bir şey ifade etmezler. Olgular, yalnızca bütüncül bir araya geldiği ve bütüncül ilişkili olarak ele alındığı zaman bir anlam ifade

ederler. Diyalektik yöntemi yorumlarken bütünü parçalardan önce geldiğini ancak parçaların da bütünlükle ilişkisi çerçevesinde yorumlanması gerektiğini savunmaktadır. Yani ona göre, bütünü parçalardan önceliği vardır ve olguların anlamı ise (parça) bütüne bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede ona göre, sosyalist hareket hedefine ulaşmak için bütünü, yani toplumun bütünü, bir süreç olarak görmelidir. Devrimci hareketin nihai amacına ulaşmasının anlamı ise toplumun bütünü ile ilişki kurulduğunda ortaya çıkacaktır. Tarihin anlamı, yani gerçeklik, işçi sınıfı hareketinin zorunlu bir tarihsel ilerlemesinin kavranmasında yatmaktadır. Lukács, işçi sınıfını tarihin *hem öznesi hem de nesnesi* olarak görmektedir. İşçi sınıfı bilen özne olarak gerçekliğe, kendi işlevinin ancak toplumun bütünlüğüyle olan ilişkisinin bilgisiyle ulaşacaktır. Gerçekliğin bilgisi işçi sınıfının sınıfsal konumundan bağımsız değildir. İşçi sınıfının sınıf bilinci, yani kendi bilgisi, toplumsal yapı içinde sömürülen bir sınıf olduğunun farkında olmasıdır. Bu ise toplumun bütününe yansıyan üretim ve toplumsal ilişkiler sistemine bakıldığında anlaşılabilir bir şeydir (Swingewood, 1998, s.240).

Swingewood'a göre (1998, s.240), Lukács, Marksizmi bir ideoloji olarak tanımlamaktadır. Ancak teorik bakımdan diğer düşünce tarzlarına göre daha ileri bir ideolojidir. Lukács Marksizm yorumunda, bireyi tarihsel sürecin bir nesnesi olarak değil de tersine bu sürecin bir öznesi olarak ele almaktadır. Ona göre, Marksizm devrimci bir pratiktir. Lukács Marksizme teori ve pratiğin birliği çerçevesinde bir bütünlük anlayışı getirmektedir. Ona göre Marksizm burjuva düşüncesinden ayrıdır. Burjuvazi ve işçi sınıfı aynı toplumsal gerçekliği yaşamaktadır; ancak her iki sınıf bu gerçekliği yaşarken kapitalizmi farklı kavrayacaktır. Burjuva düşüncesi verili ve ampirik formları ele almakta ve değişimi de bütünsel yapılarla ilişkileri dışında ve tarihsel olamayan bir şekilde değerlendirmektedir. İşçi sınıfı düşüncesi ise tarihsel durumun bilgisine sahiptir. Sonuç olarak, işçi sınıfı düşüncesi burjuva düşüncesine göre nesnel açıdan daha ileri bir bilimsel düzlemde yer almaktadır. Çünkü işçi sınıfı düşüncesi nesnel, bütünsel süreçten ayrı olarak değil bütünlükle ilişkili olarak kavramaktadır (Swingewood, 1998, s.240-241).

Lukács'a göre (1971, aktaran Swingewood, 1998, s.241), işçi sınıfı toplumu tutarlı bir bütün şeklinde kavramaktadır. İşçi sınıfı, her ne kadar yanlış bilinç ve köklü hatalar halinde bile olsa; burjuvaziden farklı olarak gerçeklik özlemi çekmektedir. İşçi sınıfı ontolojik olarak bir ayrıcalığa sahiptir. İşçi sınıfı kapitalist üretim sürecinde bir mal gibi alınıp satılan metaya ve üretim sisteminin doğası gereği bir nesneye dönüşmüştür. Ancak işçi sınıfının bir nesneye dönüşmesinin bir anlamı da bir sınıf olarak kendi durumunun bilincine varabileceğidir. Tam da bu noktada Lukács'a göre, özne ile nesne çakışmaktadır ve bilginin bilinç ve pratik öğeleri işçi sınıfının düşüncesinde kaynaşmaktadır. İşçi sınıfının topluma ait bilgisi kapitalizmin devrimci dönüşümüyle aynıdır. Bilginin kendisi dışsal yapının ya da dışsal güçlerin bir yansıması değil, tersine işçi sınıfının devrimci pratiğiyle ilişkilidir (Lukács, 1971, aktaran Swingewood, 1998, s.241). Lukács Marksizm anlayışında özne ve nesne özdeşliğini ve teori ve pratik birliğini bütünsel bir temele oturtmaktadır.

ŞEYLEŞME (REIFICATION) VE SINIF BİLİNCİ

Lukács'ta şeyleşme ve sınıf bilinci kavramları arasındaki ilişkiyi kavrayabilmek.

Lukács'ın toplum teorisini oluşturan öğeler arasında şeyleşme (reification) kavramı ile daha önce Marx'ın çalışmalarında karşımıza çıkan yabancılaşma kavramı önem-

Lukács işçi sınıfını tarihin hem öznesi hem de nesnesi olarak görmektedir. İşçi sınıfı bilen özne olarak gerçekliğe, kendi işlevinin ancak toplumun bütünlüğüyle olan ilişkisinin bilgisiyle ulaşacaktır.

Lukács'a göre, Marksizm devrimci bir pratiktir ve Marksizm teori ve pratiğin birliği çerçevesinde bir bütünlük anlayışı içinde ele alınmalıdır.

Lukács'a göre, Marksizm burjuva düşüncesinden ayrıdır. Burjuvazi ve işçi sınıfı aynı toplumsal gerçekliği yaşamaktadır. Ancak her iki sınıf bu gerçekliği yaşarken kapitalizmi farklı kavrayacaktır.

li bir yere sahiptir. Burjuva ve işçi sınıfı düşünceleri hakkında yaptığı tartışmalara ve pozitivistliğe yönelik getirdiği eleştirilerin anlaşılmasında şeyleşme ve yabancılaşma kavramları önemli bir yer tutmaktadır.

ŞEYLEŞME: “Maddi bir şeyi bir soyutlama sayma ve ona nedensel güçler atfetme yanlışı; başka bir deyişle, somutluğun kaybedilmesi yanlışı... Lukács, insanların çalışmaya yabancılaşmasını, kendilerine insani varlıklardan ziyade birer manipülasyon nesnelere şeklinde davranılmasıyla ilişkilendirir” (Marshall, 1999, s.709). Başka bir tanıma göre şeyleşme “İnsani özellikler, ilişkiler ve eylemlerin, insandan bağımsızlaşan (ve köken olarak bağımsız sanılan) ve onun hayatını yöneten insan yapımı özelliklere, ilişkiler ve eylemlere dönüşme edimi ya da edimin sonucu. Şeyleşme aynı zamanda insanların insani bir biçimde değil, şey-dünyasının yasalarına göre davranan nesne-benzeri varlıklara dönüşmesidir de. Şeyleşme en radikal ve yaygın formu, modern kapitalist toplumun karakteristiği olan yabancılaşmanın ‘özel’ bir durumudur” (Bottomore, 1993, s.561).

Şeyleşme, en radikal ve yaygın biçimi modern kapitalist toplumda görülen yabancılaşma olgusunun özel bir biçimidir.

Swingewood’a göre (1998, s.241), Marx erken dönem yazılarında yabancılaşma olgusunu ele almış ancak daha sonra Marksizm içinde gelişen pozitivist Marksizm yabancılaşma olgusunun önemini fark etmemiştir. Bottomore’a göre de (1993, s.561) “Şeyleşme kavramının gerçek tarihi Marx ve Lukács’ın Marx yorumu ile başlar”. Buna göre Marx şeyleşme konusunu çalışmalarında analiz etmiş olmakla birlikte konuya yönelik asıl ilgi Lukács’ın Marx, Weber ve Simmel’in çalışmalarında konuyla ilgili geçen tartışmaları birleştirmesi ve geliştirmesi ile birlikte gelişti (Bottomore, 1993, s. 562). Marx şeyleşme konusundaki analizini *Kapital* adlı çalışmasında tartışırken, Weber’in konuyu bürokrasi ve rasyonelleşme analizlerinde tartıştığı, Simmel’in ise sorunu *Para Felsefesi* adlı çalışmasında tartıştığı bilinmektedir. Lukács’a göre ise, bütün bir süreç olarak şeyleşme kapitalist kültüre egemendir. Şeyleşme insanın bütün bilincine damgasını vurmuştur.

Lukács’a göre şeyleşme kapitalist kültüre egemendir. Şeyleşme insanın bütün bilincine damgasını vurmuştur.

Lukács (1998) şeyleşme ya da meta fetişizmini kapitalist toplumun esas yapısal sorunu olarak görür. Lukács’a göre (1998, s.162-169), meta üretiminin evrenselliliği insan emeğinin hem **nesnellik** hem de **öznellik** düzleminde şeyleşmesine ve soyutlanmasına neden oluyor. Başka bir ifadeyle, Lukács şeyleşme ya da meta fetişizminin nesnel ve öznel olmak üzere iki boyutu olduğundan söz eder. (1) Nesnel boyutta kapitalist meta üretimi, meta ve metaların pazardaki hareketinden meydana gelen bir dünya yaratmaktadır. Yani kapitalist meta üretim sisteminin kendine özgü yasaları **şeyleşmenin nesnel boyutunu** oluşturmaktadır. Bunlar metaların üretimi fiziksel ya da klasik nesnel dünyaya özgü, insanın kendi faaliyetinden, kendi emeğinden bağımsız bir şeymiş gibi insanın karşısına ve ona hükmeden yabancı yasalar olarak çıkmaktadır. İnsanlar meta üretiminin yasalarını yavaş yavaş öğrenip kabul ederler. Ancak bu yasalar insanın karşısına onların baş edemeyeceği güçler olarak çıkarlar. Lucas’a göre birey, bireye kendi faaliyetiyle bu güçleri değiştirebilecek imkân verilmemesine rağmen bu güçleri kendi yararına kullanabilme fırsatlarına sahiptir. (2) Öznel boyutta kapitalist meta üretim sisteminde, insanın kendi emeğine yabancılaşması **şeyleşmenin öznel boyutunu** oluşturmaktadır. Olgunluğa ulaşmış meta üretim sisteminde insanın emeği, kendisine karşı nesneleşerek meta haline geliyor, yani insanın etkinliği-emeği kendisine yabancılaşıyor. Kapitalist üretim sisteminde rasyonelleşme hızla artmakta ve işçinin bireysel nitel özellikleri (bilgi ve beceri) gittikçe önemsizleştirilmektedir. Üretim sürecinin gittikçe soyut-rasyonel parçacı-işlemlere bölünmesi, işçinin ürettiği ürünün bütününe olan bilgisine ulaşmasına engel olmaktadır. Üretimin parçalara

Meta üretiminin evrenselliliği insan emeğinin hem nesnellik hem de öznellik boyutunda şeyleşmesine ve soyutlanmasına neden olmaktadır. Kapitalist meta üretim sisteminin kendine özgü yasaları şeyleşmenin nesnel boyutunu oluşturmaktadır. Kapitalist meta üretim sisteminde insanın kendi emeğine yabancılaşması şeyleşmenin öznel boyutunu oluşturmaktadır.

ayrılması, emeğin mekanik olarak sürekli aynı işi tekrarlaması, işçiyi kendi kişilik bütününden koparmakta ve onu üretim sürecinin nicel bir aracı haline getirmektedir. Yani insan üretim sürecinin gerçek öznesi olmaktan çıkıp bu sistemin içine sokulan ve mekanikleştirilen bir parça görevi görmektedir. Öznenin mekanikleştirilmiş parçalı çalışması, kişinin kendi kişiliğinin bütünlüğüne karşı nesneleştirilmesi, sürekli ve aşılması olanaksız hale gelen bir gerçeklik haline gelmektedir. Kişi kendi dışında yabancı bir sisteme karşı tek başına, izole olmuş yaşamına karşı, pasif bir seyirci ve gözlemci konumuna itilir (Lukács, 1998, s. 167). Şeyleşme, işçinin bütünsel bakışını parçalamaktadır. Ayrıca, işçinin değiştirici yönünü zayıflatarak sadece pasif bir izleyici durumuna sokmaktadır.

Lukács'a göre şeyleşme "kapitalist toplumda yaşayan her insanın zorunlu dolayimsız gerçekliğidir" (Lukács,1998). Peki kapitalist toplumda yaşayan her insanın zorunlu dolayimsız gerçekliği olan bu şeyleşme nasıl aşılabılır? Lukács şeyleşmenin ancak, Marksizmin en önemli kavramı olarak gördüğü bütünlük kavramı ile aşılabileceğini düşünür. Buna göre, bütünlük kavramı aracılığı ile insan "meta fetişizmi ve şeyleşmenin baskın etkisi altındaki toplumsal gerçekliğin görünüşlerinin içine dalmasını, bu yüzeysel görünümün altında yatan gerçek insan ilişkilerini anlamasını mümkün kılmaktadır" (Marshall, 1999, s.462). Lukács'a göre, bir meta haline gelen işçi sınıfı kapitalist meta üretim sisteminde şeyleşmektedir. Ancak şeyleşen emeğin sınıfsal konumu, onu bilinçliliğe itecektir. Diğer bir deyişle, sınıfsal konum işçi sınıfını nesnenin özbilincine ulaşmasını sağlayacaktır (Swingewood, 1998, s.242). Sınıf bilinci bütünlükle eşdeğerdedir. Ona göre, bir sınıfın toplumda hegemonya açısından olgunlaşması, kendi çıkarlarını ve bilincini toplumun bütünüyle uyum sağlaması açısından örgütlemesi anlamına gelmektedir. Lukács burjuva düşüncesinin toplumu merkezden tutarlı bir şekilde kavrayamadığını düşünür. İşçi sınıfı düşüncesi ise, evrensel bir sınıf olarak eylemleriyle köklü bir dönüşümü gerçekleştirecektir (Swingewood, 1998, s.243). Tarihsel materyalizm işçi sınıfının kuramıdır ve kapitalist toplumun öz bilgisidir. Kapitalist toplumda her işçi zorunlu olarak böyle bir anlayışa ulaşmaz. Diğerleri için olduğu gibi, işçi sınıfı için de kapitalist toplum görüldüğü gibi parçalı ve şeyleşmiştir (Callinious, 2004, s.311).

Marx'ın çalışmalarının ele alındığı üçüncü üniteye hatırlanacağı üzere, "Marx, başlardan itibaren bir sınıfın nesnel konumu ile bu konuma ilişkin öznel kavrayışı, yani sınıf üyeliği ile sınıf bilinci arasında bir ayrım yapmıştır" (Bottomore, 1993, s.520). Marksist analizde, bir sınıfın kendi çıkarlarının farkına varabilmesi ve bunların peşinde başarıyla koşabilen örgütlü bir sınıfa dönüşmesi sürecinde (yani, 'kendinde sınıftan 'kendisi için sınıf'a dönüşmesi sürecinde), sınıf üyeleri arasında gelişen sınıf bilinci önemli bir rol oynar. Ne var ki Marx yazılarında sınıf bilincinin gelişmesinin önündeki engellere ve güçlüklerle de değinir. Buna istinaden, Marx'tan sonra gelişen Marksist teoride sınıf bilincinin oluşumuna yönelik olarak bazı Marksistler tarafından farklı ve yeni çözümler geliştirilmiştir.

Bunlardan Lukács, sınıf bilinci tanımında **(1) Psikolojik bilinç** ile **(2) Atfedilen bilinç** arasında bir ayrım yapar. *Psikolojik bilinç* işçilerin yanlış olan ve bütünü kavrayamayan, ampirik gündelik bilincini ifade etmektedir. Gerçek sınıf bilinci ise, üretim sürecinde belirli bir tipik duruma "atfedilmiş" uygun ve akılcı tepkilerden oluşur. Bu tepki kendisinin toplumun bütünüyle olan ilişkisinin bilgisine sahip olmasıyla gerçekleşir. Bu bilinç işçi sınıfı bireylerinin tek tek düşündüğü ya da hissettiği şeylerin ortalaması değildir. Aslında 'atfedilen bilinç' Weber'in ideal tipine benzemektedir. Bu işçi sınıfının eninde sonunda ulaşacağı gerçek bilincin temsili olarak düşünülmektedir. İşçi sınıfının devrimci sınıf bilincinin gelişimi, ani bir eylem olarak değil

Kapitalist meta üretim sisteminde şeyleşen emeğin sınıfsal konumu, onu bilinçliliğe itecektir. Diğer bir deyişle sınıfsal konum işçi sınıfını nesnenin özbilincine ulaşmasını sağlayacaktır.

Lukács'ın teorik yaklaşımı ekonomik indirgemeci Marksizm ile modern Marksistler arasında köprü kuran ilk önemli yaklaşımlardan biridir.

de bir süreç olarak görülmektedir. Lukács'a göre, şeyleşmeyi bir bütün olarak ortadan kaldıracak tek ve ani bir eylem yoktur (Swingewood, 1998, s.243; Callinious, 2004, s.314).

Lukács kapitalist toplumda farklı sınıfların sınıf bilinçlerini nasıl karşılaştırmaktadır? Araştırınız.

Lukács'ın teorisi, Marksist terimlerle iç içe geçmesine rağmen, zengin bir sosyolojik içeriğe sahiptir. Lukács toplumun yapısı (ör. kapitalizmin ekonomik yapısı) ile fikirler sistemi (özellikle sınıf bilinci), bireysel düşünce ve bireyin eylemi arasında diyalektik bir ilişki kurmaktadır. Onun teorik yaklaşımı ekonomik indirgemeci Marksizm ile modern Marksistler arasında önemli bir köprüdür (Ritzer, 1996, s.282).

ANTONIO GRAMSCI (1891–1937)

İtalya'da yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 1911 yılında İtalya'da Turin Üniversitesinden burs kazanmış 1913 yılında da İtalyan Sosyalist Partisi'ne katılmıştır. 1920'lerde fabrika işçi konseylerini savunan grup arasında çalışmalarını sürdürmüştür. 1921'de kurulan İtalyan Komünist Partisi'ne katılarak partinin genel sekreteri olmuş ve aynı yıl İtalyan parlamentosuna milletvekili olarak seçilmiştir. 1926 yılında Mussolini iktidarı tarafından tutuklanarak hapse atılmıştır. Davası sırasında onun için 'yirmi yıl bu beynin işlemini durdurmalıyız' ifadesi kullanılmıştır. Hapishane de zor koşullar altında geçirdiği süre içinde, bilinen ünlü eseri; **Hapishane Notları**'nı kaleme almıştır. Hapishane koşullarında sağlığı gittikçe bozulan Gramsci şartlı salıverilmesinden kısa bir süre sonra yaşamını 47 yaşında yitirmiştir (Slattery, 1991, s.125).

Resim 8.2
Antonio Gramsci

Gramsci, İtalyan devrimci Marksist olarak; yirminci yüzyılın ilk yarısının en özgün Marksist kuramcısı olarak kabul edilmektedir. Ünlü İtalyan felsefeci Benedetto Croce, Machiavelli, Marx ve Lenin Gramsci'yi derinden etkileyen düşünürlerdir. Gramsci Lukács gibi, Ortodoks Marksizmin ekonomik determinizminden Batı Marksizminin politika, ideoloji ve kültür üzerinde yoğunlaşan düşüncelerine geçişte önemli bir rol oynar.

Gramsci yazılarında Ortodoks Marksizmi eleştirmekte ve toplumsal teori ile pratiği bir araya getirmeye çalışmaktadır. Özellikle Ortodoks Marksizmi, altyapı ve üstyapı arasındaki ilişkinin belirlenmesinde ekonomik yapıyı ön plana çıkarmasından dolayı eleştirmektedir. Ayrıca Ortodoks Marksizmin tarihsel materyalizmin yasaları temelinde kapitalist toplumun kaçınılmaz olarak ortadan kalkacağı şeklindeki yaklaşımını ve de birey ile devrimci grupların önemini ihmal etmesini sorgulamaktadır. Gramsci, insan öznenin aktif rolünü vurgulayan bir yaklaşıma sahiptir. Ona göre politika, ideoloji ve kültür ekonomik sistemden bağımsız yapılardır ve bu sistem tarafından da kontrol edilmezler. Ona göre gerçek bir sosyalist işçi sınıfı hareketinin başarısı, sadece üretim araçları ve devlet üzerinde bir kontrolü değil ideolojik ve kültürel bir öncülüğü de gerektirir. Ayrıca sosyalist devrimin başa-

Gramsci'ye göre, gerçeklik tarihseldir ve aktif insan özneler tarafından şekillendirilmektedir. Bilim, felsefe ve Marksizm, özneye dışsal ilişki içinde var olan nesnel ve salt entelektüel faaliyet biçimleri değildir. Bütün bunlar *praksisi* meydana getiren eylemlerin toplamıyla oluşturulmuştur. *Praksis* felsefesi ise işçi sınıfının kolektif iradesidir.

rya ulaşmasında diğer grupların (köylülük) işçi sınıfı ile yapacakları ittifakın önemli olacağını düşünmektedir. Ona göre, işçi sınıfının kendi gücünü koruyabilmesi için, Bolşevik modelin tersine kitlesel bir hareket olmalıdır (Slattery, 1991, s.125). Gramsci, *hegemonya* kavramıyla, altyapı-üstyapı ilişkisini yeniden yorumlamasıyla, sivil toplumun önemi ve aydınların toplumdaki işlevleri üzerine yazdıklarıyla Marksizme önemli katkılar sağlamıştır.

HEGEMONYA KAVRAMI

Gramsci'nin hegemonya kavramını açıklayabilmek.

Gramsci, Lukács gibi, Marksizmi pozitivist ve ekonomik determinist bir çerçevede değil de tarihsel değişimin oluşmasında, bilincin ve öznenin aktif rolü çerçevesinde yorumlamaktadır. Gramsci, Marksizmi “kendi başına, total ve bütünsel bir dünya anlayışı, total bir doğa bilimi felsefesi ve teorisi kurmak açısından gerekli olan tüm öğeleri toplumda bütünsel bir pratik örgütlenmeye can katmak, yani total bir bütünsel uygarlık haline gelmek açısından gerekli olan her şeyi” kapsayan bir dünya görüşü olarak değerlendirmektedir (Gramsci, 1971, aktaran, Swingwood, 1998, s.246). Gramsci aynı zamanda Marksizm içindeki, sınıfın maddi kökeni, bilincin ve sınıf mücadelesinin toplumsal değişim sürecindeki rolü ile ilgili bütün yaklaşımları kabul etmektedir (Carnoy, 2001, s.253).

Gramsci'ye göre gerçeklik tarihseldir ve aktif insan özneler tarafından şekillendirilmektedir. Bilim, felsefe ve Marksizm, özneye dışsal ilişki içinde var olan nesnel ve salt entelektüel faaliyet biçimleri değildir. Bütün bunlar *praksisi* meydana getiren eylemlerin toplamıyla oluşturulmuştur. *Praksis* felsefesi işçi sınıfının kolektif iradesini ifade etmektedir. İşçi sınıfı kolektif iradesiyle kendini sömürden kurtarma ve eğitime çabası vermektedir. Tarihsel süreç, ekonomik güçlerle değil insan iradesiyle oluşmaktadır. Ona göre 1917 Rus devriminde Bolşeviklerin başarısı, nesnel “demir yasaları” değil, kaderci olmayan eylemci bir teoriyi veya “kolektif iradeyi” ifade etmektedir. Sonuç olarak, devrim dışsal ekonomik güçlerin dışında, diğer sınıflar üzerinde kültürel bir tahakküm kuran sınıfın ürünüdür (Swingwood, 1998, s.246).

Gramsci'nin kültür ve ideoloji üzerindeki vurgusunun en açık olarak hegemonya ve sivil toplum tanımlamasında ifadesini bulduğu savunulur. Nitekim, Gramsci hegemonyayı “eğitim, kilise, politik partiler, sendikalar vb gibi *rızanın* kaynağını oluşturan ‘özel kurumlar’a özerklik alanı tanıyan, dayanaklı ve bağımsız bir sivil topluma” dayandırır (Swingwood, 1998, s.245).

Gramsci sivil toplum kavramını üst yapı analizinde çözümler. Üst yapı analizinde Gramsci, iki temel üst yapı düzeyi saptar: (1) Birincisi, ‘*sivil toplum*’ yani genel olarak ‘özel’ diye ifade edilen (dinsel kurumlar, sendikalar, medya, siyasal partiler, v.b.) alandır. (2) İkincisi ise, ‘*politik toplum*’ veya ‘devlet’ diye ifade edilen yapıdır. Yani yasama, yürütme, yargı, ordu, polis ve benzeri alanlardan oluşan yapıdır. Bu iki üst yapı düzeyi ilk olarak egemen sınıfın toplum üzerinde uyguladığı ‘hegemonya’ işlevine denk düşer. İkinci olarak da devlet ve hukuksal iktidar yoluyla uygulanan ‘doğrudan egemenlik’ veya ‘komuta’ işlevine karşılık gelmektedir (Gramsci, aktaran, Carnoy, 2001, s.255). Marx ve Engels içinse, sivil toplum ve devlet birbirinin antitezidir. Engels’e göre sivil toplum ekonomik ilişkiler alanı olarak belirleyici bir öge iken, devlet siyasal düzen olarak bağımlı bir ögedir. Gramsci ve Marx için sivil toplum kapitalist gelişmeyi anlamak için temel bir ögedir. An-

Hegemonya eğitim, kilise, politik partiler, sendikalar vb gibi rızanın kaynağını oluşturan ‘özel kurumlar’a özerklik alanı tanıyan, dayanaklı ve bağımsız bir sivil topluma dayanır.

Hegemonya, bir sınıfı kendi ‘toplum’ çıkarlarını savunmaktan, diğer bütün toplumsal grupları birleştirme ve yönlendirme konumuna geçiren politik entelektüel ve ahlaki önderliğin bir sentezidir.

cak Marx için sivil toplum üretimdeki ilişkiler anlamında bir yapı iken, Gramsci için tarihsel gelişim sürecinde, üst yapıyı temsil eden “ideolojik ve kültürel ilişkiler bütünlüğü, tinsel ve entelektüel yaşam ve bu ilişkilerin siyasal dışavurumunu ifade etmektedir” (Carnoy, 2001, s.254–255).

Gramsci, Marksist kurama yaptığı en önemli katkı olarak kabul edilen *hegemonya* kavramını “yönetici sınıf tarafından, yönetilen kitlelerin rızasına dayalı olarak, uygulanan kültürel bir önderlik olarak tanımlar” ve onu devletin yasama, yürütme, ordu, polis gibi güçleri tarafından uygulanan *baskıya/zora* dayalı tahakküm ile karşılaştırır (Ritzer, 1996, s.283). Topluma kültürel olarak önderlik yapma anlamına gelen hegemonya aracılığı ile yönetici sınıf, kendi dünya görüşünü ve ideolojisini yönettiği kitlelere empoze ederek aktif rıza ve desteklerini kazanmayı ve böylelikle onları devletin baskıcı araçlarını daha az kullanarak yönetmeyi başarır (Slattery, 1991, s.126). Açıkça görüldüğü gibi Gramsci, hegemonyayı burjuvazinin kendi yönetimini kurmada ve sürdürmede kullandığı rızaya dayalı bir yol, yöntem olarak düşünür. Gramsci için hegemonya, egemen sınıfların sivil toplumda sömürülen ve bağımlı sınıflar üzerindeki ideolojik üstünlüğünü ifade etmektedir.

Daha yakından bakıldığında, Gramsci'ye göre *hegemonya kavramının iki boyutu ve/veya anlamı vardır: (i) Birincisi*, hegemonya ahlaki ve entelektüel liderliği ile egemen sınıfın bir gurubunun diğer egemen sınıf müttefikleri üzerinde denetim sağlamasıdır. Önder egemen sınıf, bu anlamda diğerlerinin çıkarlarını da dikkate alan güç ve yeteneğe sahiptir. Egemen sınıf kendi ideolojisini diğer müttefikler üzerinde dayatmaz tersine, onların da çıkarlarını ve dünya görüşlerini bir araya getirerek temsil eder. **(ii) İkincisi**, hegemonya egemen sınıf ile bağımlı/ezilen sınıf arasındaki ilişkiyi de ifade eder. Buradaki anlamıyla hegemonya egemen sınıfın entelektüel ve siyasi liderliğini kullanarak, kendi dünya görüşünü kapsayıcı ve evrensel olarak yerleştirerek bağımlı grupları onların rızasıyla egemenliği altına almıştır (Giroux, aktaran Carnoy, 2001, s.257).

Gramsci kapitalizm analizinde kapitalist sınıf adına çalışan aydınların kitlelerin rızasını almayı ve onlara kültürel anlamda önderlik yapmayı nasıl başardıklarını anlamaya çalışır (Ritzer, 1996, s.283). Bu nedenle Gramsci'nin hegemonya kavramının yöneten sınıfların dünya görüşlerinin yönetilenler tarafından nasıl kabul edildiğini açıklaması açısından Marksizme özgün bir yorum kattığı kabul edilir. Nitekim Marx ve Engels'e göre, maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf zihinsel üretim araçlarını da elinde bulundurur ve denetler. Bu sınıf toplumun egemen entelektüel gücüdür ve bütün bunlardan yoksun olan sınıflar ona bağımlıdır (Turner, 1978, aktaran Carnoy, 2001, s.256). Gramsci, Marx ve Engels'in bu düşüncesine hegemonya kavramını ekleyerek dönüştürmüştür. Ona göre, kapitalist üretim tarzı ve baskı egemen sınıfa bağımlı ezilen sınıfın rızasını açıklayamaz. Gramsci, rızanın açıklanmasını, ekonomik alt yapıya dayanarak değil, üst yapı kurumlarına, özellikle ideoloji ve bilincin gücüne dayanarak açıklamaya çalışır.

Görüleceği gibi, klasik Marksistlerin aksine Gramsci yönetici sınıfın egemenliğini devletin baskıcı güçleri aracılığıyla değil, tersine yönetilen sınıfların rızasıyla sağladığını düşünmektedir. Egemen sınıfların felsefesi, ‘ortak duyu’ olarak toplumun kurumsallaşmış davranışını, geleneklerini, ahlakını kabul eden kitlelerin felsefesi olarak belirir. İşte tam da bu noktada, Gramsci bu rızanın nasıl sağlandığını anlamaya çalışmaktadır. Ona göre bunun anlaşılması, yönetilen, bağımlı sınıfların bu düzeni yıkıp, yeni ve özgürlükçü bir düzen getirmeleri açısından oldukça önemlidir. Başka bir deyişle, Gramsci hegemonya kavramı ile sadece kapitalizmdeki egemenliğin nasıl oluştuğunu ve sürdürüldüğünü değil, aynı zamanda gerçek

bir sosyalist devrimin de oluşum sürecini irdelemeye çalışmıştır (Ritzer, 1996, s.283). Egemen bir sınıf sadece yönetmiyor, aynı zamanda topluma kültürel liderlik/önderlik de yapıyorsa, o halde işçi sınıfının da başarılı olabilmesi için sadece ekonomi ve devlet aygıtlarını ele geçirmesi yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda kendi sınıf aydınlarını kullanarak topluma önderlik yapacak ve toplumun tüm katmanlarından destek ve rıza alacak bir dünya görüşü de yaratması gerekmektedir. Böylelikle Gramsci, hegemonya kavramını dar anlamda toplu sınıf çıkarlarının ötesine geçen bir işçi sınıfı stratejisine gönderme yapmak için de kullanır. Bu açıdan da Gramsci'nin hegemonya kavramını kullanımı, kavramı baskıcı bir devlet aygıtına işaret etmek için kullanan Lenin ve Mao Zedong gibi Ortodoks Marksistlerin görüşlerinden önemli farklılıklar içerir (Slattery, 1991, s.127). Gramsci'nin tanımlamasında hegemonya daha çok sınıflar arasında rızaya dayalı olarak kurulan bir egemenlik formu olarak belirlemekte ve bu noktada devletin baskıya/zora dayalı güçleri tarafından kurulan tahakkümden farklılaşmaktadır.

Özetle; Gramsci hegemonya kavramını modern toplumda bir sınıfın hakimiyetini sürdürmesinin bir yolu/yöntemi olarak görür. "Gramsci'ye göre modern koşullar altında bir sınıf, hakimiyetini basitçe özel bir güç düzeni (organizasyon) aracılığıyla değil; fakat dar, toplu çıkarlarının ötesine geçebildiği, ahlaki ve entelektüel bir liderlik kullanabildiği ve Gramsci'nin tarihsel blok dediği bir toplumsal güçler bloku şeklinde birleşmiş çeşitli müttefiklerle (belirli sınırlar içinde) uzlaşmalar yapabildiği için sürdürebilir" (Bottomore, 1993, s.274).

Gramsci **hegemonya** ve **devletin** hegemonyadaki yeri ile ilgili çeşitli açıklamalar yapmaktadır. **(I)** Birincisinde, devlet ve sivil toplum arasında bir karşıtlık vardır. Hegemonya (yönetim) sivil topluma aittir, sivil toplumda kurulur. Yani egemen sınıf toplumsal egemenliğini sivil toplumda rıza yoluyla kabul ettirir. Başka deyişle sivil toplum rızayı sağlayan alandır. Zorlama (egemenlik) ise devlete aittir; çünkü egemen sınıf, egemenliğini devletin baskı aygıtları üzerindeki denetimiyle uygulamaktadır. **(II)** İkincisinde, devlet sivil toplumu da içermektedir. Yani hegemonya ve devlet arasındaki ilişki şu şekilde formüle edilmektedir: *devlet=politik toplum+sivil toplum*. Bu çerçevede hegemonya rıza ve zorlamanın bir sentezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada hegemonya sadece sivil toplum sınırları içinde kalmaz, değişik biçimler altında artık her yerdedir. **(III)** Üçüncüsünde, devlet ve rıza özdeş hale gelir. Zorlama ve rıza devletle birlikte yer alırken hegemonya devlet aygıtlarından bağımsız değildir. Devlet ve sivil toplum daha büyük bir birlik oluşturmaktadır (Carnoy, 2001, s.260). Böylece Gramsci devleti, *gücü örgütleyen politik toplum* ile *rızayı sağlayan sivil toplum* üzerinden, yani güç ile rızanın toplamı üzerinden, *cebirle donanmış hegemonya* olarak yeniden tanımlar (Bottomore, 1993, s.259).

Görüldüğü gibi Gramsci'ye göre hegemonya, tamamen rızaya, konsensusa dayanmaz. Aynı zamanda rıza ile baskının bir sentezinden yani gücün ağır basmadığı bir dengeden oluşmaktadır. Bundan dolayı da sivil toplum ve politik toplum arasındaki ayrım mutlak bir ayrım değildir. Örneğin; eğitim bir kurum olarak sivil topluma aittir; ancak ideolojik ve ekonomik yönüyle de devlete bağlıdır. Devlet toplumda egemen sınıfların politik ve ekonomik çıkarlarının güçlenmesini sağlamak ve sivil toplumun güçlenmesine katkıda bulunan kurumların oluşmasında da bir araç olmaktadır. Ona göre, devlet basitçe bir sınıfın diğer sınıfı ezme için kullandığı bir araç değildir (Swingewood, 1998, s.248). Sonuç olarak, Gramsci Ortodoks Marksizmin devleti egemen sınıfın basit bir aracına indirgemesine karşıdır.

Gramsci'nin hegemonya anlayışı içinde devletin bir hegemonya aygıtı olarak taşıdığı önem, üretim ilişkileriyle açıklanan ve bu üretim ilişkilerine bağlanan sınıf

Hegemonya kavramının iki boyutu ve/veya anlamı vardır: Birincisi, hegemonya ahlaki ve entelektüel liderliği ile egemen sınıfın bir gurubunun diğer egemen sınıf müttefikleri üzerinde denetim sağlamasıdır. İkincisi, egemen sınıf ile bağımlı/ezilen sınıf arasındaki ilişkiyi ifade eder.

Hegemonya ve devletin hegemonyadaki yeri şudur: Birinci ilişkide, devlet ve sivil toplum arasında bir karşıtlık vardır. Hegemonya (yönetim, rıza) sivil topluma aittir. Zorlama (egemenlik) ise devlete aittir. İkinci ilişkide, devlet sivil toplumu da içermektedir. Devlet=politik toplum+sivil toplum. Hegemonya rıza ve zorlamanın bir sentezidir. Üçüncü ilişkide ise devlet ve rıza özdeş hale gelir. Zorlama ve rıza devletle birlikte yer alır ve hegemonya devlet aygıtlarından bağımsız değildir.

yapısıyla da ilişkilidir. Devletin hegemonik bir aygıt olarak işlevi ve hegemonya, egemen sınıfın ikili özelliğine dayanmaktadır. Bu özellik egemen sınıfın ideolojik açıdan her şeyi kuşatan bir sınıf olması ve kapitalist toplumda ekonomik gücü elinde bulundurmasıyla ilişkilidir. Sonuç olarak, Gramsci üstyapı ve altyapı arasında diyalektik bir ilişki kurmaktadır. Egemen sınıfın gelişimi sadece üretici güçlerin gelişimi ile değil, aynı zamanda bilinç alanındaki hegemonyasıyla da sağlanmaktadır (Carnoy, 2001, s.262). Egemen sınıf hegemonyasını kurmak için ideolojik kontrole ihtiyaç duyar ve bu kontrolde aile, kilise, kanun, kitle iletişim araçları, okul ve hatta sendika gibi sivil toplumun temel unsurlarıyla sağlanır. Bu kurumlar aracılığıyla egemen sınıfın değerleri meşrulaştırılır. Egemen sınıf kendi kurallarını ve değerlerini devlet aygıtı aracılığıyla (kanun, polis, asker vb) zorla dayatmasına rağmen, gerçek kontrol sivil toplum üzerinden entelektüel egemenlik aracılığıyla sağlanır (Slattery, 1991, s.126).

Toplumdaki yükselen sınıf ekonominin dışında da politik, askeri, entelektüel ve ahlaki önderlikle diğer toplumsal kesimler üzerinde kendi egemenliğini kurmaya çalışmaktadır. Ona göre bütün devrimlerden önce, yükselen sınıf kültürel bir hakimiyet kurmaktadır. Bir sınıfın egemenliğini kurması bir dünya görüşünün yaratılması ile eşanlı olarak görülmektedir. İşçi sınıfının egemen bir sınıf haline gelmesi, diğer toplumsal kesimlerin de desteğini verdiği bir kültür temelinde gelişecektir. Gramsci'ye göre kültürel hegemonya, devrimci eylemden önce gelmekte ve kolektif bir eyleme dayanmaktadır. *Hegemonya*, "bir sınıfı kendi 'toplu' çıkarlarını savunmaktan, diğer bütün toplumsal grupları birleştirme ve yönlendirme konumuna geçiren politik entelektüel ve ahlaki önderliğin bir sentezidir" (Swingewood, 1994, s.247).

Swingewood'a (1998, s.248-249) göre, Gramsci'nin Marksizm anlayışının özü, her türlü indirgemeciliğe karşı olmasıdır. Örneğin, kültür salt sınıf kültürü, devlet salt sınıf devleti, rıza ise sadece yanlış bilinç değildir. Gramsci'ye göre Hegemonya yanlış bilinçliliğe indirgenemez; çünkü kitlelerin dünya görüşü hakim ideoloji ile çelişen çeşitli öğeleri de içerir (Bottomore, 1993, s.274). Hegemonya yönetenler ile yönetilenler arasında demokratik bir ilişkiyi, yani yönetilenlerin kendi çıkarlarını ifade etmelerine ve bunları savunmalarına olanak veren ve kendi özgün kültürlerini oluşturmalarını sağlayan kurumların varlığını içermektedir. Devrim de basitçe ve sadece devlet aygıtının ele geçirilmesi ve ekonomik gücün yeni egemen (ör. işçi sınıfı) sınıfın eline geçmesi değildir. İşçi sınıfı devrimi, kitlesel katılıma dayalı bir sürece dayalı; işçi sınıfının kendi kültürüyle aktif bir özne ve hegemonik bir güç haline gelmesini ifade etmektedir. İşçi sınıfı devrimi, sivil toplumu ve onun demokratik yapılarını genişletecek olan bir sınıfın kolektif iradesidir (Swingewood, 1998, s.229). Çünkü egemen sınıfın ideolojik egemenliği tamamlanmış bir süreç değildir. Her ne kadar ideolojik egemenliği toplumun diğer grupları ile yaptığı ittifak ve/veya tarihsel blok desteğine dayansa da farklı alternatif grupların reddi ile krizler ve yeni fikirlerle karşılaşır. İttifaklar her zaman çatışmalara ve kopuşlara açık bir yapıdır. Bu açıklık toplumda ezilen sınıfın (ör. İşçi sınıfı) ahlaki, entelektüel ve politik liderliği ele geçirmesi için önemli bir fırsat olacaktır. İşçi sınıfının, devrim için ilk olarak entelektüel mücadele vermesi gerekecektir. Devletin ve toplumun ekonomik ve politik kontrolünü kazanmadan önce, kültürel devrimle felsefi ve ahlaki liderliği ele geçirmesi gerekmektedir (Slattery, 1991, s.127).

Sonuç itibarıyla, "Gramsci, proletaryanın özgül tarihsel projesini, hegemonya ve sivil toplumun ya da rıza alanının, tamamıyla genişletildiği ve siyasal toplum, ya da sınırlamalar alanının küçültüldüğü bir 'düzenlenmiş toplumun' yaratılması ola-

rak tanımlar. Bu proletaryanın, çeşitli grupların çıkarlarını yeni bir tarihsel blok oluşturmak üzere bir araya geldiği, sürekli olarak genişletilen bir rıza yaratması gerektiği anlamına gelir” (Bottomore, 1993, s.275)

SIRA SİZDE

4

Gramsci'nin hegemonya kavramı Ortodoks Marksizmden nasıl farklılaşmaktadır?

AYDINLARIN (ENTELEKTÜELLERİN) ROLÜ

Organik ve geleneksel aydın kavramlarını karşılaştırabilmek.

Swingewood'a göre (1998, s.249), Gramsci'nin aydınlar hakkındaki yaklaşımı modern toplum sosyolojisine ve hegemonya süreçlerine yapılan en önemli katkılardan biridir. Gramsci'ye göre **aydınlar**, toplum içinde hem ideolojinin hem de rızanın oluşması açısından önemli bir role sahiptir. Aydınları tanımlarken öncelikle onları sosyolojik açıdan zihinsel bir faaliyet, biçiminin özel bir durumu olarak ele alan görüşlere karşı çıkar. Özel bir zihinsel faaliyet toplumda herkesin bir özelliğidir. Onun ifadesiyle, “bütün insanlar entelektüeldir; ama insanların hepsi toplum içinde aydınların işlevini görmez” (Gramsci, aktaran Swingewood, 1998, s.249). Gramsci'nin yaklaşımında aydınlar, bilgi üretimi ve çalışma işlevleri etrafında tanımlanmaktadır. Aydınlar toplumsal bir katman olarak egemen sınıfın çıkarlarını ifade etmelerinin yanı sıra, halkında kültürel geleneklerini dile getirmektedirler. Gramsci, aydınları üretim, kültür ve kamu yönetimi örgütlenme işlevini yerine getiren bir kesim olarak da tanımlamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, aydın kavramı Gramsci tarafından “örgütleyici işlevi olan” anlamında kullanılmıştır. Aydınlar “Gramsci'nin hegemonya dediği inançlar ağı ile kuramsal ve toplumsal ilişkileri örgütlerler” (Bottomore, 1993, s.259). Ona göre hegemonya kurmaya çalışan bir sınıf, kendi müttefiki olan aydınlar sayesinde evrensel kavramlar üretebilecek ve homojen ve birleşik bir grup haline gelecektir (Swingewood, 1998, s.250-51). Yani aydınlar hegemonya kurmaya çalışan bir sınıfın hegemonyasının hayata geçirilmesinde örgütleyici bir rol oynarlar.

Gramsci aydınları iki gruba ayırmaktadır. (1) Birincisi, **organik aydınlar**, (2) ikincisi ise **geleneksel aydınlardır**. Organik aydınlar, toplumun bütününe yönetmeyi hedefleyen grup içinde yer alır. Organik aydınlar “her yeni ilerici sınıfın yeni toplumsal düzeni örgütlemek için ihtiyaç duyduğu” aydınlardır (Bottomore, 1993, s.259). Organik aydınlar, bir toplumda üretim tarzında meydana gelen değişimler sonucunda bu değişimlerin meşruiyetini sağlayan uzmanlardan oluşur. Organik aydınlar aslında bir sınıf oluşturmazlar; fakat bir sınıf olma özellikleri vardır ve konuları bunu yansıtır. Organik aydınların ürettikleri fikirler genellikle geçmişten kopuşu ifade etmektedir. Diğer taraftan, **geleneksel aydınlar** ise, tarihsel sürecin kesintisiz sürecinde evrim geçiren gruptur ve organik aydınlar gibi üretim süreciyle de sıkı bağları yoktur. Geleneksel aydınlar “daha önceki bir tarihsel döneme giden bir geleneğe sahip bulunan” aydınlardır (Bottomore, 1993, s.259). Geleneksel aydınlar kendilerini egemen sınıftan ayrı olarak tanımlamaktadır. Bu yönüyle kasta benzeyen bir yapıları vardır. Geleneksel aydınlar, toplumun çatlakları arasında var olurlar ve tarihsel açıdan geçmişi bugüne bağlayan sınıflar arası bir konuma sahiptirler. Geleneksel aydınlara; kilise düşünürleri, hukukçular, öğretmenler ve doktorları örnek olarak vermek mümkündür. Gramsci'ye göre hegemonya kurmak isteyen ve/veya hegemonyası için çalışan bir grup geleneksel aydınları fethetmektedir. Örneğin, on sekizinci yüzyılda Fransa ruhban sınıfı gele-

Aydınlar, bilgi üretimi ve çalışma işlevleri temelinde tanımlanmaktadır. Aydınlar toplumsal bir katman olarak egemen sınıfın çıkarlarını ifade etmelerinin yanı sıra, halkında kültürel geleneklerini dile getirmektedir. Aydınlar üretim, kültür ve kamu yönetimi örgütlenme işlevini yerine getiren bir kesimdir.

Organik aydınlar, bir toplumda üretim tarzında meydana gelen değişimler sonucunda, bu değişimlerin meşruiyetini sağlayan uzmanlardan oluşur. Geleneksel aydınlar kendilerini egemen sınıftan ayrı olarak tanımlamaktadır. Tarihsel açıdan geçmişi bugüne bağlayan sınıflar arası bir konuma sahiptirler. Geleneksel aydınlara, kilise düşünürleri, hukukçular, öğretmenler ve doktorları örnek olarak vermek mümkündür.

neksel aydın rolü konumundan (ör. eğitim işlevleri ve dinsel ideolojik tekelleri) çıkararak toprak sahibi aristokrasinin organik aydınları durumuna dönüşmüştür (Swingewood, 1998, s.251). Aslında toplum içinde bütün toplumsal gruplar farklı aydın gruplarıyla ilişki kurabilmektedir. Ancak sadece politik bir partinin organik ve geleneksel aydınları birbirine bağlama rolü bulunmaktadır. Parti bunu yaparken kendi temel işlevine bağlı kalmaktadır. Hegemonyasını kurmak isteyen bir grup (ekonomik bir toplumsal grup olarak, ör. toprak sahipleri, sanayiciler, işçi sınıfı) ancak iki tip aydını politik bir partinin içinde kaynaştırabilirse ulusal ve uluslararası faaliyetlerde bir araç haline gelir (Swingewood, 1998, s. 251-252).

Gramsci'ye göre üst yapı görevlileri olarak aydınlar, toplumsal hegemonyanın örgütleyici kesimidir. Ona göre aydınlar, Batı Avrupa'da sivil toplumlarının hegemonik yapılarında önemli ve kritik rollere sahiptirler. Gramsci'nin modern kapitalizm anlayışı rızanın ve toplumsal hegemonyanın temelini oluşturan bağımsız ve politik partiler, sendikalar, kilise ve meslek birlikleri gibi özel kurumlardan oluşan karmaşık bir yapıya dayanmaktadır. Böylesi bir yapıda sivil toplumun zindeliği ve hegemonyanın kalıcılığı, ileri kapitalist ülkelerde aydınlara meşruiyetin örgütleyicileri ve uzmanları olma imkanı sağlamaktadır. Bundan dolayı da işçi sınıfı yükselen bir sınıf olarak hegemonyasını kurma sürecinde sivil toplumu kendine ait değerler ve kültürle beslemelidir (Swingewood, 1998, s.252-253).

Gramsci'ye göre aydınlar, işlevlerine göre hegemonya ile ilişkili olarak farklı hiyerarşik yapılar içinde yer almaktadır. *En yukarıda yer alan aydınlar*, dünya görüşlerini, ideolojileri ve teorik sistemleri üreten **yaratıcı aydınlardır**. Orta kademede yer alan aydınlar **organize edici aydınlardır**. Bunlar olmadan hiçbir egemen grup ayakta kalamaz. En altta yer alan aydınlar ise, mevcut hegemonyanın değerleri ve kültürünü yayma işlevini üstlenmiş **idari aydınlardır**. Yaratıcı aydınların rolü, özellikle tarihsel bir blokun bir araya getirilmeye çalışıldığı güçlü sivil toplumlarda oldukça önemlidir. İngiliz sanayicileri ve aristokrasininin, Alman Junkerleri ile sanayicilerininin, bir araya gelmesini tarihsel bloka örnek olarak verebiliriz. Gramsci bu aydınların hegemonyaya verdikleri desteklerini geri çekmelerinin 'organik' bir krize, bir otorite krizine ve toplumun çözülmesine neden olacağını düşünmektedir. Yaratıcı aydınlar, en altta yer alan idari aydınlara göre yapısal ve ideolojik olarak daha kritik ve belirleyici bir role sahiptir. Gramsci'ye göre aydınlar, sosyalist dönüşüm için oldukça önemli belirleyici bir rol oynamaktadırlar. Ona göre parti, kitlelere yukarıdan aşağıya egemenlik kurmanın tersine; halkla diyalektik bir ilişki içinde olacaktır (Swingewood, 1998, s.254).

Aydınlar işlevlerine göre, farklı hiyerarşik yapılar içinde yer almaktadır. En yukarıda yer alan aydınlar, dünya görüşlerini, ideolojileri ve teorik sistemleri üreten yaratıcı aydınlardır. Orta kademede yer alan aydınlar, organize edici aydınlardır. En altta yer alan aydınlar ise, mevcut hegemonyanın değerleri ve kültürünü yayma işlevini üstlenmiş idari aydınlardır.

LUKÁCS VE GRAMSCI'NİN SOSYOLOJİ ELEŞTİRİSİ

Lukács ve Gramsci için Marksizm, işçi sınıfıyla organik bağı olan bir dünya görüşüdür. Marksizm işçi sınıfı devriminin bir bilimidir. Bu bilim, insan öznelerin zorunlu tarihsel dönüşümü gerçekleştirmesini sağlamaktadır. Onlara göre sosyoloji pozitivizmle özdeşti. Her ikisi de sosyolojiyi aktif özneyi ortadan kaldırdığı için eleştirmektedir. Onlara göre, sosyoloji genel olarak bireyin dışsal nesnel yasalar etrafında şekillendiğini varsayar. Lukács'a göre sosyoloji nesneyi tarihsel süreçleri doğal güçlere dönüştüren şeyler olarak ele almaktadır. Burjuva düşüncesi içinde tarihsel ve toplumsal dünya şeyleşmektedir. Bundan dolayı da burjuva düşüncesi toplumu ve bütünü oluşturan farklı öğeler arasındaki ilişki ve bağları kavrayamaz. Burjuva sosyolojisi içinde toplumun sürekli değişen süreç içindeki bütünlüğü ele alınamadığı için bu düşünce toplumsal bilginin alanlarını politik ekonomi, tarih, hukuk ve sosyoloji gibi ayrı bölümlere ayırmaktadır. Sonuç olarak Lukács'a göre,

Lukács'a göre burjuva sosyolojisi içinde toplumun sürekli değişen süreç içindeki bütünlüğü ele alınamadığı için bu düşünce toplumsal bilginin alanlarını politik ekonomi, tarih, hukuk ve sosyoloji gibi ayrı bölümlere ayırmaktadır.

burjuva düşüncesi olguların sadece görünen yüzüyle ilgilenmekte ve onların bütünle olan ilişkisini saptayamamaktadır. Oysa bütün olgular, bir bütün olarak ve tarihsel süreç içinde ele alınmalıdır (Swingewood, 1998, s.255).

Gramsci de pozitivist sosyolojiyi, toplumsal ilişkileri doğa yasalarına indirgediği için eleştirmektedir. Aynı zamanda kitlelerin pasif olduğunu varsayan sosyolojik yaklaşımlara karşı tepki duymaktadır. Oysa ona göre hegemonya; bilincin, toplumsal eylemin ve iradenin dışsal koşullar karşındaki başarısını ifade etmektedir. Sosyoloji toplumsal olguları keşfeden, bu olgular ile toplumsal sistemler arasında nedensel ilişki kuran bu ilişkiyi de doğa bilimlerin yöntemi aracılığıyla yapan bir bilimdir. Gramsci, İtalyan Marksist Antonio Labriola'nın tarihsel materyalizmin özü olarak ifade ettiği *praksis felsefesini* kabul etmektedir ve ona göre Marksizm bir *praksis felsefesi* olarak sosyolojiye indirgenemez. Ona göre gerçeklik *praksis* aracılığıyla sürekli değişmektedir ve bir ögenin diğer ögeler üzerindeki etkilerini bilimsel olarak önceden kestirmek imkânsızdır. Doğa bilimlerindeki yasalara benzer sosyolojik yasalar olmadığı için Marksist sosyoloji de olamazdı. Gerçeklik, sürekli olarak tarihsel süreç içinde işçi sınıfının kendi bilgisine ulaşma eylemidir. Hem Lukács hem de Gramsci'ye göre sosyoloji teorisi pratikten ayırmaktadır. Oysa nesnel yasalar ve nesnel olgular, tarihsel özneyi içeren bir süreç içinde bulunmaktadır. Ayrıca her ikisi içinde tarihsel bilgi, sadece ampirik toplum biliminin bir ürünü olarak ortaya çıkmaz (Swingewood, 1998, s.256).

Marksizm içinde Marksizmi sosyolojik bir teoriye ve sosyolojik bir sisteme dönüştürme çabaları görülmektedir. Bu çabalar arasında özellikle Avusturya Marksistler Okulu ve Bolşevik teorisyen Nikolay Buharin'in (1888-1938) çalışmaları yer almaktadır. Buharin'in *Tarihsel Materyalizm: Bir Sosyoloji Sistemi* adlı çalışması 1921 yılında basılmıştır. Swingewood'a göre (1998, s.256-257), Buharin Tarihsel Materyalizmi sosyolojinin bir biçimi olarak yorumlamış ve yirmici yüzyıl Marksizmini yirminci yüzyıl sosyolojisi ile uzlaştırma çabası içine girmiştir. Swingewood'a göre (1998, s.257), Buharin'in Marksizm anlayışında diyalektik, nesnel olarak ve insan bilincinden bağımsız bir biçimde işleyen genel hareket yasalarına indirgenmektedir. Bu açıdan onun Marksizmi burjuva doğa biliminin materyalizmine yakındır. Lukács ise, Buharin'in yaklaşımının bütünlük kategorisini toplum biliminden çıkarmasına neden olduğu için eleştirmektedir. Bundan dolayı da onun anlayışı içinde tarihsel sürecin birleştirici bir bütün olarak kavranmadığını düşünmektedir. Lukács ayrıca Buharin'in anlayışı içinde parçaların bütünle ilişkisinin mekanik açıdan ve pozitivist bir bakış açısıyla kavrandığını düşünmektedir. Bunların yanı sıra Lukács'a göre, Buharin toplum biliminde öngörüle bulunmayı eleştirmeden kabul etmektedir. Ona göre, ampirik önermeler insan faaliyeti ve insan bilinci sonucunda kanıtlanabilirdi. Lukács Buharin'in Marksist sosyolojisini aktif özneyi tarihsel sürecin bütününden ayıran 'pasif materyalizm' olarak düşünmektedir. Gramsci'de Buharin'in Marksist sosyolojisinin bütün nesnel ekonomik ve sosyolojik olguların toplumsal ilişkilerden, insanın faaliyeti, değerleri, kültürü ve bilincinden çıktığını kavrayamadığını düşünmektedir (Swingewood, 1998, s.257). Özetle hem Lukács hem de Gramsci Buharin'in Marksizmi bilimsel bir toplumbilime indirgeyen yaklaşımını eleştirmişlerdir.

Swingewood'a göre (1998, s.260-262), Batı Marksizmi bir üst yapı Marksizmdir ve Hegel'in kültürü ve toplumu tarihsileştirmesinden ve Genç Marx'ın yabancılaşma ve insanın özünün boşaltılması yaklaşımlarından etkilenmiştir. Bütün bunlar, Batı Marksizmi üzerinde Marx'ın materyalist toplum teorisinden daha çok etkili olmuştur.